

nationalisme, som dominerede i Tyskland.

I kontrast til hundredårsjubilæets relative stilhed var der stor opmærksomhed omkring fredsskriftet ved tohundredårsjubilæet (- men var den type markeringer ligeså almindelige for hundrede år siden som i dag, kan man spørge til denne kontrastering?). En meget plausibel forklaring på den nye interesse er afslutningen af den kolde krig og den megen tale om en ny verdensorden, en ny rolle for FN, osv., som lagde et relativt optimistisk skær over fredstanken midt i 1990'erne. Lokale konflikter og krige, som alligevel opstod – på Balkan, i mellemøsten og i det centrale Afrika, mv. – blev fordømt som brud på en international eller overnational retsorden, med tilhørende krav om straf, håndhævelse vha. verdens politimand (et kosmopoliti?) i form af FN, osv. I praksis er det måske gået så som så med etablering og opretholdelse af denne nye verdensorden, men det centrale i Lettevalles gennemgang er, at Kants fredsskrift var blandt de tekster, som igen gav inspiration og tankegods til forskellige forsøg på at finde ud af, hvad en kosmopolitisk retsorden eventuelt kunne bestå i. Der blev arrangeret en masse konferencer i anledning af jubilæet, og en af de mest interessante fandt sted i Frankfurt. Bidragene herfra er samlet og udgivet i både en tysk og en amerikansk udgave, begge redigeret af James Bohman og Matthias Lutz-Bachmann. De indeholder tekster af tænkere som Nussbaum, Apel, Honneth, Habermas og Held, der alle tager udgangspunkt i Kants

tekst og ellers trækker linier og aktualiseringer, hvor de finder det mest relevant. Det kan anbefales at opsøge antologien, hvis man ønsker mere visionære – men også mere flagrende – refleksioner over Kants kosmopolitisme. Lettevalles bog supplerer både disse og primærteksten med en overbevisende og informativ redegørelse for værkets baggrunds- og receptionshistorie.

Knut Anton Bockman

Habermas

Jürgen Habermas, *Politiske skrifter – Udvalgte tekster*, Gyldendal, 'moderne tænkere', 300 sider, 295 kr.

Så er det endelig blevet Habermas' tur til at optræde i Gyldendals serie med 'moderne tænkere', og det sker med en samling af tekster fra årene 1981 til 1996 under titlen *Politiske skrifter*. Man kan med en vis ret hævde, at alt, hvad Habermas har skrevet, er om ikke direkte politisk i sit indhold så i hvert fald politisk motiveret, da det jo er en teori med et praktisk sigte, han har arbejdet på i godt 40 år. Når man vælger denne titel, kunne man derfor forvente, at det ville være tekster, hvor det politiske var mere direkte tematiseret, end tilfældet er i flere af de valgte tekster. Der er ellers nok af dem at tage af i nyere samlinger som fx *Die Einbeziehung des Anderen*, som kun er repræsenteret med en enkelt tekst, eller *Die postnationale Konstellation* fra 1998,

som ikke er repræsenteret i oversættelserne.

Når hele 4 ud af 8 tekster endvidere er fra bogen *Philosophische Diskurs der Moderne*, kunne man nemt få den tanke, at der bag denne udgivelse ligger en skibbruden ambition om at udgive hele forelæsningsrækken fra 1985, hvor omdrejningspunktet er Habermas' opgør med en række af de væsentligste moderne positioner siden Hegel. Det er Hanne Roswall Laursen, der står for samtlige – i øvrigt udmærkede – oversættelser, og mon ikke hun har flere fra denne samling liggende hjemme på harddisken. Men det ville nok alligevel være for tung en mundfuld for et forlag i et lille sprogeområde, hvor vilkårene for oversættelse af filosofisk litteratur altid har haft trange kår. Det, der udkommer, kan godt komme til at ligne et kompromis mellem forlagenes behov, og hvad enkelte entusiaster lige har liggende i skrivebordsskuffen.

Spørgsmålet er, om det alligevel lykkes for Gyldendal at præsentere en samling, der giver et nogenlunde sammenhængende billede af Habermas' tænkning – politiske tekster eller ej. Og det gør det faktisk. Havde man nemlig valgt tekster udelukkende med udgangspunkt i de politiske institutioner, de demokratiske procedurer og de internationale relationer mellem stater (som der findes nok af), så ville man mangle udfoldelsen af det bagvedliggende kommunikationsteoretiske perspektiv og forsvaret for det moderne projekt, som er betingelserne for en adækvat forståelse af Habermas' forsvaret for de retsstatslige principper og

argumentationen for udbygningen af de demokratiske institutioner på et internationalt niveau. Den nye læser, der har følt sig afskrækket af de endeløse bogrygge med knudrede tyske titler, er ganske godt hjulpet til et overblik over den sene Habermas' filosofi med disse små 300 sider på dansk.

De indledes med en udredning af den mere beskedne selvforståelse som formidler og fortolker i ligeværdigt samarbejde med andre discipliner, som filosofien må indtage efter, at forestillingen om filosofien som mestertænkner med privilegeret indsigt i sandheden har mistet sin troværdighed. Kritikken af Hegels begreb om det absolutte på bekostning af hans tidlige ansatser til en kommunikativ fornuft, og kritikken af Heideggers underminering af den vesterlandske rationalisme i de følgende tekster, leder frem til en redegørelse for Habermas' eget kommunikationsteoretiske perspektiv, der samler op på de væsentligste pointer fra teorien om kommunikativ handlen. Via en analyse af "Det modernes normative indhold" når samlingen så endelig frem til en diskussion af velfærdsstatens krise. Derpå følger en tolkning af begrebet folkesuverænitet i kommunikationsteoretisk perspektiv, hvor Rousseaus selvlovgivningsprincip bliver forbundet med en fortløbende demokratisk proces, der frigør forfatningens idé fra en kulturalistisk forståelse af folkets suverænitet som betinget af en etisk totalitet og i stedet knytter den til formaliserede procedurer. Endelig diskuterer Habermas den europæiske nationalstat i et idéhistorisk perspek-

tiv, som understreger dens historiske berettigelse og påpeger nødvendigheden af "... at orientere sig ud fra netop de historiske former, som vi er i færd med at overvinde" (s. 252). Han mener således, at bevægelsen mod en postnational konstellation snarere end at være en afskaffelse af nationalstaten må forstås som en "ophævelse".

Det kan måske være svært at få fat i Hegels tvetydige begreb om 'Aufhebung' i denne tale om "ophævelse", men generelt vil jeg nu mene, at originalsprogsfetichister godt kan gå hjem og lægge sig. Når kvaliteten af oversættelsesarbejdet er i orden – og det er den her – så er det faktisk lige meget hvilket sprog, man læser Habermas på. Det kommer først og fremmest af den omstændighed, at Habermas mildt sagt ikke er nogen stor stilist, hvorfor syntaksen ligefrem kan have gavn af en kærlig hånd. Men det kan faktisk også begrundes i hans egen teoretiske brug af lingvistikkens begreb om en universel kommunikativ kompetence, som muliggør intersubjektiv forståelse, idet vi refererer til gyldighedskrav, som er konstitutive for forståelsen forud for den sproglige kontekst, og som derfor principielt gør det muligt at formidle en hvilken som helst betydning på et hvilket som helst sprog. Det holder muligvis ikke ud fra en litterær betragtning, men for Habermas' eget vedkommende kan man i hvert fald hævde, at der er konsistens mellem teorien og hans konsekvente afkald på uoversættelige stilistiske finurligheder, som den moderne filosofi ellers er så rig på. I indledningen af Henrik Stampe Lund begrundes det samme

karaktertræk med Habermas' modvilje mod den "Gestus der Tiefe", som er karakteristisk for den esoteriske retorik hos fx Adorno, Heidegger og Derrida. Stampe Lund er i øvrigt ikke særligt oplysende om samlingens konkrete indhold, men hans essay er en udmærket appetitvækker, før man giver sig i kast med den ægte vare.

Henrik Borup Nielsen